

De middengroep-Manuel

‘Es liegt ein Antrag vor: Die holländische Delegation schlägt vor, den Genossen Wynkoop ins Präsidium zu wählen. Das Präsidium stimmt diesem Antrag zu. Erhebt einer der Delegierten des Kongresses Einspruch gegen die Wahl des Genossen Wynkoop ins Präsidium? Dass geschieht nicht, der Genosse Wynkoop ist Mitglied des Präsidiums.’ Met dit voorstel opende de Duitse dagvoorzitter Ottomar Geschke de derde zitting van het vijfde wereldcongres van de Komintern, dat van 17 juni tot 8 juli 1924 in Moskou bijeen was. Een paar dagen na het begin van het congres voegden de afgevaardigden Wijnkoop alsnog als negentiende persoon aan het congrespresidium toe. In deze functie zou hij veelvuldig de plenaire zittingen leiden. Wat voor de Komintern-leiding niet meer dan een hamerstuk was, betekende voor de Nederlandse partijvoorzitter heel veel. ‘Wat zeiden ze wel in Holland dat ik in’t presidium ben?’ informeerde hij vanuit de Russische hoofdstad bij zijn vrouw Joosje. Ongetwijfeld tot zijn ergernis had *de Tribune* het bericht niet vermeld, ofschoon hij het de krant zelf had getelegrafeerd. ‘Plaats onmiddellijk,’ luidde een volgend telegram op 3 juli. Diezelfde dag kwam het nog in orde.²

In de zomer van 1924, uitgerekend in een tijd waarin de Komintern zich weer radicaler ging opstellen, bereikte de door zijn tegenstanders in de CPH als ‘rechts’ bestempelde Wijnkoop het hoogtepunt van zijn roem in de wereldorganisatie. De koersverlegging van Moskou had te maken met de campagne die de Russische trojka tegen het ‘rechtse’ trotskisme voerde. Onder invloed van de strijd tegen de oppositie in de RCP raakte de russificatie en centralisatie van de Komintern in een nieuwe fase. Anders dan tijdens het wereldcongres in 1920 verhef Wijnkoop zijn stem hiertegen niet, integendeel: hij stelde zich achter de Komintern-leiding op.

Vlak nadat Wijnkoop op het internationale podium in de hoofdstad van de Sovjet-Unie in de schijnwerpers had gestaan, zou hij in Nederland geconfronteerd worden met een nieuwe partijoppositie. Deze was wellicht de gevaarlijkste waarmee hij te maken had gehad, omdat enkele medewerkers van de Komintern in haar ontstaan de hand hadden. Actief gesteund door vertegenwoordigers van Moskou in Nederland, verzamelden zich rond Manuel nieuwe critici van het driemanschap.

De CPH-delegatie

Wijnkoop had eigenlijk weinig zin in de reis naar Moskou. Hij vond echter dat hij er dit keer niet onderuit kon acte de présence te geven. Omdat de CPH-leider geen doorreisvisum voor Duitsland kreeg, moest hij weer met een omweg over Scandinavië reizen. In juni vertrok Wijnkoop naar Christiania, waar hij de in de Komintern in ongenade gevallen Noorse partijleider Tranmael opzocht.³ Via Stockholm ging het naar Reval in Estland en vandaar naar Moskou. De CPH-delegatie bestond

verder uit De Visser en Van Lakerveld. De eerste zou ook het RVI-congres bijwonen, dat na het Komintern-congres bijeenkwam, de tweede ging voor het congres van de KJI mee. Ter plekke trachtte Wijnkoop nog de in Moskou aanwezige Rutgers in de Nederlandse afvaardiging op te nemen, maar dat mislukte.⁴

In de partijdelegatie ontbrak aanvankelijk een vertegenwoordiger van de oppositie. Eerst zou Bouwman naar Moskou gaan om het NAS op het RVI-congres te vertegenwoordigen, waardoor hij dan op de Komintern-zittingen de oppositionele honneurs zou kunnen waarnemen. De Transportarbeidersfederatie, waarvan hij voorzitter was, stak hier echter een stokje voor. De oppositie vroeg daarop het partijbestuur Van Reesema als haar vertegenwoordiger in de delegatie op te nemen, maar de Wijnkoop-meerderheid blokkeerde dit. Toen de oppositie de Komintern inschakelde, liet deze weten dat Van Reesema welkom was. De partijleiding zou dit bericht volgens de oppositie hebben achtergehouden. Na een tweede telegram van Pjatnitski vertrok Van Reesema meteen naar Moskou.⁵

Vijfde wereldcongres en de strijd tegen Trotski

Het vijfde wereldcongres was het eerste na de dood van Lenin. Tijdens de openingszitting in het Bolsjoi Theater hing op het toneel een levensgroot portret van de overleden Russische leider. 'De roode en zwarte linten, welke als stralen van de zon, uitgingen van de beeltenis van Lenin, trokken onze blikken steeds meer tot het middelpunt, waarvan ze uitgingen', aldus het verslag van de 'bijzondere correspondent' van *de Tribune* in Moskou, Robbers.⁶ Na het wegvallen van Lenin zou Zinovjev op het wereldcongres triomfen vieren. Hij was de 'spiritus rector' en de machtige organisator van het congres, en werd unaniem bij acclamatie als voorzitter van de Komintern herkozen. Afwijkende geluiden die op voorgaande congressen nog hadden geklonken, werden nu vrijwel niet meer vernomen. Het Komintern-congres was tot een applausmachine geworden: de gedelegeerden namen vrijwel alle besluiten zonder tegenstem aan.⁷

Onder Zinovjevs leiding sloeg het wereldcongres in politiek opzicht linksaf. Dit kwam vooral tot uiting in de opstelling ten aanzien van de sociaal-democratie. Met de nederlaag in Duitsland in oktober 1923, voorafgegaan door een mislukte communistische opstand in Bulgarije, was wederom de hoop van Moskou op een revolutie ijdel gebleken. Daaruit werd opnieuw de les getrokken dat het kapitalisme taai-er was dan gedacht. Dit hield in dat de Sovjet-Unie er rekening mee moest houden dat het voorlopig alleen zou staan temidden van een vijandige kapitalistische wereld. Op deze constatering zou Stalin later zijn door Trotski bestreden doctrine van het 'socialisme in één land' baseren.⁸ Voor de Komintern en haar secties betekende het isolement van de Sovjet-Unie dat het socialistische moederland tot elke prijs verdedigd moest worden – zelfs ten koste van hun eigen belang.

Tot de vijanden behoorden volgens het congres met name de sociaal-democraten. Aan het begin van 1924 waren Zinovjev en Stalin deze concurrerende stroming

in de arbeidersbeweging gaan beschouwen als een ‘vleugel van het fascisme’. Bij deze ideologische onderbouwing voor de zwenking naar links van de Komintern ligt de oorsprong van de eind jaren twintig in zwang rakende theorie van het ‘sociaal-fascisme’.⁹ Het congres benadrukte dat met de reactionaire sociaal-democratische leiders niet mocht worden samengewerkt. In principe was uitsluitend het eenheidsfront van onderop toegestaan; dat van bovenaf was taboe.

Deze stellingname diende ook als munitie in de strijd tegen de oppositie die Zinovjev op het congres aanging. Zoals in het vorige hoofdstuk reeds vermeld, trof de aanval vooral Radek. De Pool moest spitsroeden lopen vanwege zijn ‘rechtse’ afwijkingen: zijn zogenaamde ongelooft in de Duitse revolutie en zijn foutieve opvatting van het eenheidsfront. Zinovjev hield hem voor dat de tactiek van het eenheidsfront gericht moest zijn op het ontmaskeren van de sociaal-democratische leiders en niet op coalities op topniveau.¹⁰

Radek was echter niet het belangrijkste doelwit van de aanval van Zinovjev en Stalin. Via de Pool trachtten zij zijn politieke leidsman Trotski te raken. De populariteit van hun tegenstander binnen de Komintern baarde hun ongetwijfeld zorgen. Toen Trotski tijdens de openingszitting van het congres stilletjes probeerde zijn plaats in het Bolsjoi Theater in te nemen, werd hij opgemerkt ‘en met een geweldig enthousiasme begroet’, aldus het verslag van Robbers. Ook onder de Russische bevolking was Trotski nog altijd gevierd. Zo berichtte Robbers over het bezoek dat de gedelegeerden aan het Lenin-mausoleum op het Rode Plein brachten: ‘Trotzki, welke zich in den stoet bevond, werd in ’t bijzonder hartelijk toegejuicht door soldaten, arbeiders en arbeidsters, op wier gezichten de groote liefde te lezen stond, die zij koesterden voor den organisator van het Roode leger, dat de proletarische revolutie in Rusland gered heeft.’¹¹

Of Robbers zich na afloop van het congres nog zo uitbundig over Trotski zou hebben uitgelaten, is maar de vraag: het was toen voor iedereen duidelijk dat de vermaarde strijdmakker van Lenin ook in de Komintern uit de gratie raakte. Onder druk van Zinovjev en andere bolsjewistische leiders veroordeelden de gedelegeerden unaniem de door Trotski aangevoerde Russische partijoppositie als een ‘kleinburgerlijke, rechts-opportunistische afwijking’.¹² Zij kritiseerden ook de steun die de Russische oppositionelen zouden ondervinden van groeperingen in andere partijen, zoals in de Duitse, Franse en Poolse secties.

Met deze uitspraak op zak konden Zinovjev en Stalin de jacht openen op vermeende ‘rechtse’ medestanders van Trotski binnen de Komintern, en deze zo nodig vervangen door hun meer loyale personen. Zoals reeds vermeld hadden in de KPD Brandler en Thalheimer plaatsgemaakt voor Fischer, Maslow en Thälmann. In de PCF was Souvarine het eerste prominente slachtoffer. Hij vertegenwoordigde zijn partij in het EKKI en kantte zich tegen de behandeling van Trotski. Souvarine was een tegenstander van Treint, de PCF-leider die Zinovjev steunde. Een speciale commissie zette Souvarine na het Komintern-congres uit de PCF, onder meer omdat hij

in Frankrijk Trotski's brochure *Cours Nouveau* met een welwillende inleiding van zijn hand had gepubliceerd. Souvarines medestanders in de Franse partijtop, Monatte en Rosmer, beiden ook bewonderaars van Trotski, zouden later volgen. Het Russische triumviraat had de hand in de aanwijzing van de nieuwe partijleiding; het selectie criterium was de houding die men tegenover Trotski aannam. 'Le Komintern tient désormais bien en main sa section française,' schrijven de Franse historici S. Courtois en M. Lazar.¹³

Stalin en de Komintern

Ook in de Poolse communistische partij werd orde op zaken gesteld, en wel door Stalin persoonlijk. Pas in de herfst van 1923 was de partijsecretaris zich meer gaan interesseren voor de Komintern. Ongetwijfeld zag hij het belang van de wereldorganisatie als arena voor de strijd tegen Trotski.¹⁴ Een van de eerste klussen die hij in de Komintern klaarde, was de afstraffing van de Poolse partijleiders. Zij hadden het eind 1923 gewaagd om bij de Komintern en de RCP te protesteren tegen de geleidelijke politieke eliminatie van Trotski. De Polen vreesden dat de commandeerstijl die in de RCP opgeld deed, ook binnen de Komintern zou worden toegepast. De bolsjewieken, die zich zelf regelmatig met andere partijen bemoeiden, waren van deze inmenging in hún zaken absoluut niet gediend. De Poolse leiders kregen van Stalin te verstaan dat zij met hun opmerkingen 'objectief' de oppositie in de RCP steunden. Op het wereldcongres zat hij de commissie voor die zich met de 'Poolse kwestie' bezighield. Onder zware druk van Stalin werd de 'rechtse' top van de Poolse communistische partij geheel vervangen door een 'linkse'.¹⁵

Vond de inmenging van Moskou vroeger meer achter de schermen plaats, in de zomer van 1924 gebeurde dit eigenlijk voor het eerst in alle openheid. 'After the Fifth Congress of the CI everybody in the Polish and German leadership definitely understood that only the Russian Politbureau was going to decide the rules of the game in the CI,' concludeerde de Poolse historicus F. Tych.¹⁶ Dit lesje van Stalin was echter ook voor de andere secties bedoeld. Het Komintern-blad *Inprekorr* publiceerde delen van de donderpreek die Stalin in de Poolse commissie had gehouden. In de inleiding schreef de redactie: 'Die Krise der polnischen KP ist heute völlig behoben ... Aber entsprechende Situationen ergeben sich in anderen Sektionen der KI, und das verschafft der Argumentation Stalins allgemeine Bedeutung und einen bleibenden Wert in der Gegenwart.'¹⁷ Andere partijleiders waren gewaarschuwd. Wie zich tegen Moskou verzette, was zijn politieke leven niet zeker; absolute loyaliteit was vereist.

Russificatie

In de toekomst zouden zich dergelijke brutale interventies vaker gaan voordoen. Het ingrijpen van Moskou werd mede mogelijk door de voortgaande russificatie en centralisatie van de Komintern, waarbij de RCP steeds meer grip kreeg op de be-

sluitvorming in de communistische wereldorganisatie. Van Ravesteyn had zich op het vierde wereldcongres eind 1922 reeds geërgerd aan deze toenemende Russische invloed, maar de ontwikkeling was niet te stuiten. De zogeheten ‘Russische delegatie’, dat wil zeggen de vertegenwoordigers van de RCP in het ЕККІ, stelde in veel gevallen de resoluties van de Komintern op – alhoewel zij daarbij zeker in de beginjaren ook vertegenwoordigers van andere partijen betrok. Belangrijke kwesties werden eerst besproken in het *Politburo* van de RCP, waarna de delegatie de besluiten nog ter goedkeuring aan het ЕККІ voorlegde – veelal niet meer dan een formaliteit.¹⁸

De Komintern-leiding trachtte de Russische dominantie wat te verhelen. Op het derde wereldcongres in de zomer van 1921 zei Radek bijvoorbeeld naar aanleiding van een betoog van Lenin: ‘Es ist ein Missverständnis, wenn aus den Worten Lenins geschlossen wird: Roma locuta est, causa finita, die russische Delegation hat ihre Ansicht ausgesprochen, und nun ist die Sache erledigt.’¹⁹ Tegelijkertijd vonden de leidende bolsjewieken het volstrekt normaal dat het oordeel van de door de Oktoberrevolutie gelouterde RCP zwaar woog. Lenin had daarvoor zoals reeds eerder vermeld de theoretische onderbouwing geleverd. Dit Russische superioriteitsgevoel werd sterker naarmate het revolutionaire onvermogen van de andere communistische partijen meer aan het licht trad. Het was de keerzijde van de geïsoleerde positie waarin de Sovjet-Unie was beland door het uitblijven van de wereldrevolutie: met het falen van de secties groeide het prestige van de bolsjewieken binnen de Komintern. Unaniem sprak het vijfde wereldcongres uit dat de RCP sinds de oprichting van de Komintern haar essentiële kracht was, die het succes van de internationale communistische beweging bepaalde.²⁰

Tegen deze achtergrond is het niet verwonderlijk dat de RCP haar in de revolutie beproefde organisatiemodel dwingend ging voorschrijven aan de andere communistische partijen. In 1920 was hiermee onder leiding van Zinovjev al een begin gemaakt. Het volgende jaar nam het wereldcongres een ellenlange resolutie aan met allerhande gedetailleerde voorschriften voor de aangesloten partijen, die stuk voor stuk waren ontleend aan de praktijk van de RCP. Lenin zei later van deze resolutie dat ze ‘te Russisch’ was, te veel van de ‘Russische geest’ doordrongen om voor buitenlanders begrijpelijk te zijn. De Sovjet-leider leek zo paal en perk te willen stellen aan de russificatie, maar in feite ging hij een stap verder: ‘Die Ausländer können sich nicht damit begnügen, diese Resolution als Heiligenbild an die Wand zu hängen und anzubeten, damit ist nichts erreicht. Sie müssen ein Stück der russischen Erfahrung in sich aufnehmen.’²¹ Geen klakkeloze navolging van het Russische voorbeeld, maar internalisering van de bolsjewistische lessen door de buitenlandse communisten – dat was wat Lenin voor ogen stond.

Bolsjewisatie

Een poging in die richting was de ‘bolsjewisatie’ van de partijen, die op het vijfde

wereldcongres werd gedecreteerd maar al eerder was afgekondigd.²² De Komintern legde haar secties het centralistische partijmodel van de RCP op, inclusief de daarbij behorende terminologie. De top van de partij werd gevormd door het centraal comité, dat een politiek bureau en een organisatiebureau aanwees. De nieuwe namen zouden in de CPH niet echt aanslaan. De traditionele partijafdeling – een ‘sociaal-democratisch overblijfsel’ – moest plaatsmaken voor de bolsjewistische fabriekscel (door de CPH ‘bedrijfskern’ genoemd). Deze moest alle partijleden organiseren die in een fabriek, mijn, kantoor of boerderij werkten, waardoor de communistische partij beter geworteld zou zijn in de arbeidersklasse. De cel moest bij arbeidsconflicten het voortouw nemen en trachten alle belangrijke posten in de vakbondsorganisatie binnen de fabrieksmuren over te nemen. ‘Straatkernen’ verzamelden communisten die niet in het bedrijfsleven werkzaam waren, zoals huisvrouwen, portiers, dienstboden of huisknechten.

De bolsjewisatie had voor de CPH grote gevolgen. Feitelijk golden in de partij nog altijd de statuten van de SDP. Deze verschaften de leden formeel relatief veel invloed: zo konden zij zich in een referendum uitspreken over congresuitspraken en de partijbestuursleden aanwijzen.²³ Aan deze situatie kwam in de zomer van 1924 een einde, toen in Moskou onder toezicht van de Komintern-leiding nieuwe statuten werden opgesteld. Vier jaar na de ‘21 voorwaarden’ voor aansluiting bij de Komintern kreeg de Nederlandse sectie nu officieel de op democratisch-centralistische leest geschoeide reglementen. Net als in andere secties bezorgde vooral de invoering van de fabriekscellen de partij in de praktijk veel hoofdbreken. Niet alleen wilden de meeste leden de ‘geborgenheid’ van hun oude afdeling niet opgeven, ook had de CPH in slechts een paar bedrijven voldoende leden om een levensvatbare kern te vormen. ‘Hier in Leiden zijn een 45 in bedrijven werkende leden en die zijn over ± 40 bedrijven verdeeld!’, aldus afdelingsvoorzitter Knuttel. De partijleiding wilde daarom alleen in Amsterdam en Twente bedrijfskernen invoeren, maar Moskou eiste dat dit overal zou gebeuren. De gebrekkige doorvoering van deze richtlijn door de CPH – en de meeste van haar zusterpartijen – zou binnen de Komintern-top tot de nodige ergernis leiden. Daar kwam bij dat de Nederlandse sectie er evenmin in slaagde tot een massapartij uit te groeien, zoals Moskou had gedecreteerd. In september 1924 kreeg zij opdracht vóór het volgende partijcongres het ledental van ruim 1400 te verhogen tot 3000. Een speciale ‘werfweek’ leverde weliswaar 300 nieuwe leden op, maar dat was niet voldoende.²⁴

Het oogmerk van de bolsjewisatie was volgens Zinovjev ‘die Schaffung einer festgefügtten, wie aus einem Stein gehauenen, zentralisierten Organisation’.²⁵ Fracties of groepen waren uit den boze. Hier diende de RCP anno 1924 als voorbeeld. In deze poging het monolithische karakter van de Russische partij te implanteren in de andere secties en in de Komintern zelf schuilt de essentie van de bolsjewisatie. Zij had ook een duidelijk partijpolitiek oogmerk, aldus de Britse historici McDermott en Agnew: de bolsjewisatie was gericht op ‘the creation of strictly centralised,

disciplined Leninist organisations fiercely loyal to the RCP majority in its struggle against the “Trotskyite opposition”.²⁶ De bolsjewisatie had naast politieke ook morele en psychologische effecten. Onafhankelijke leiders verlieten vroeger of later al dan niet gedwongen de communistische partijen. Hun opvolgers zouden, overeenkomstig Lenins ideaal, de Russische ervaring gaandeweg verinnerlijken – maar dan wel de modus operandi van de winnende factie in de RCP, hetgeen inhield een onbuigzaam en onverdraagzaam optreden tegen alle (potentiële) opposanten en dissidenten waarbij alle middelen geoorloofd waren, en dit alles in combinatie met uiterste loyaliteit aan Moskou. Hiermee vormde de bolsjewisatie de opmaat naar het stalinisme.

Centralisatie

Het streven van Zinovjev en Stalin de zich achter Trotski scharende ‘rechtse’ oppositie in de Komintern uit te schakelen, werd vergemakkelijkt door de voortschrijdende centralisatie van deze organisatie. Door toedoen van de Komintern-voorzitter was de macht steeds meer geconcentreerd in enkele leidende organen, waardoor effectiever in de secties kon worden geïntervenieerd. In het centralisatieproces vormde het vijfde wereldcongres een voorlopig hoogtepunt. Zonder één enkele tegenstem namen de afgevaardigden een grondige, door Pjatnitski opgestelde wijziging van de statuten aan. Deze maakte de Komintern-structuur tot een duplicaat van de RCP.²⁷ De nieuwe versie legde onder andere de reeds eerder vermelde aanpassingen vast, zoals de functie van leidende organen als het Präsidium, het Sekretariat en het Orgbüro (zie figuur 1 in hoofdstuk 5).

Officieel met als doel de slagvaardigheid van de Komintern te vergroten waren de bevoegdheden van de top aanzienlijk uitgebreid. Tegelijk werd de formele positie van de in theorie controlerende instanties uitgehold.²⁸ Zo diende het wereldcongres – in beginsel de hoogste autoriteit in de Komintern – in plaats van jaarlijks nu nog maar eens in de twee jaar bijeen te komen. Ter compensatie moest de Erweiterte Exekutive minstens twee keer per jaar dagen, maar daarvan kwam vrijwel niets terecht. Het ЕККИ daarentegen breidde zijn domein substantieel uit. Waren de aanwijzingen van dit orgaan al bindend voor de secties, nu moesten zij ‘prompt en precies’ worden uitgevoerd. Het ЕККИ kon besluiten van de leiding of het congres van een partij amenderen of zelfs annuleren. Partijcongressen konden alleen bijeen worden geroepen na toestemming van de Exekutive. Programma’s van de secties dienden ter goedkeuring aan Moskou te worden voorgelegd. Zoals vermeld speelde het ЕККИ in de dagelijkse praktijk echter geen grote rol meer in de Komintern; waar in de statuten deze afkorting stond, diende eigenlijk Sekretariat of Präsidium te worden gelezen.

De nieuwe statuten verruimden ook de competentie van de ‘gevolmachtigde afgevaardigden’ of ‘instructeurs’ van het ЕККИ.²⁹ Zij hoefden niet meer zoals in 1920 uitsluitend ‘in het nauwste contact’ met de landelijke partijleiding hun werk te

doen: bij de uitvoering van de Komintern-directieven, waarop zij toezicht moesten houden, konden zij voorstellen doen die afweken van het standpunt van de partijleiding. De Moskouse *missi dominici* hadden formeel toegang tot alle bijeenkomsten van de leiding van de secties.

Dat het ΕΚΚΙ niet meer als leidinggevend orgaan fungeerde, had ook te maken met het feit dat het veel te groot was geworden. Na het vijfde congres telde het ΕΚΚΙ maar liefst 44 leden en 26 kandidaat-leden (tegen respectievelijk 25 en tien in 1922).³⁰ In de nieuwe samenstelling van het ΕΚΚΙ werkte de machtsstrijd in de RCP door. Zoals eerder al vermeld, moest Radek het veld ruimen. Stalin maakte zijn debuut als volwaardig lid; hij zou ook zitting nemen in het Präsidium.³¹ In zijn kielzog nam hij de Oekraïener Dmitri Manoeïlski mee. Deze zou in de Komintern zijn zetbaas worden. Trotski werd herkozen als kandidaat-lid. Met de uitbreiding van het ΕΚΚΙ kreeg de CPH, nadat haar vertegenwoordiger eind 1922 uit dit orgaan was verdwenen, in 1924 weer een zetel. Partijleider Wijnkoop nam voor de tweede keer zitting in het ΕΚΚΙ.

Wijnkoop en het vijfde wereldcongres

De verregaande stappen die het vijfde wereldcongres zette op het pad van de centralisatie en russificatie van de Komintern, ontlokten dit keer geen woord van kritiek aan Wijnkoop. Waar hij vier jaar eerder op het wereldcongres van 1920 nog met veel misbaar tegen deze ontwikkelingen ten strijde was getrokken en als een der weinigen zijn stem had onthouden aan de statuten, liep hij nu keurig in de pas.

Als lid van het congrespresidium kon Wijnkoop zich natuurlijk bezwaarlijk dissidente geluiden permitteren. Het is overigens saillant dat hij deze positie had gekregen. Tijdens het congres in 1920 had Wijnkoop tevergeefs zijn hoop op dit erebaantje gevestigd. Lenin, Radek en Zinovjev waren destijds niet te spreken geweest over de linkse dwarsligger die toen tegen de rechtse draad van de Komintern inging. Vier jaar later lukte het Wijnkoop wel, alhoewel ook dit keer zijn politieke opvattingen niet spoorden met die van de Komintern: terwijl Moskou naar links koerste, vertoonde Wijnkoop 'rechtse' trekjes – zo luidde de aanklacht van de oppositie althans.

Ook tijdens het wereldcongres werd Wijnkoop van 'rechtse' denkbeelden beticht. Zinovjev zelf, die de verschillende besprekingen in Moskou over de 'Holländische Frage' in de voorafgaande tijd van nabij had meegemaakt, begon erover. Hij bracht Wijnkoops links-communistische optreden van destijds in herinnering en liet daarop volgen: 'Nun, die Zeiten vergehen, die Menschen ändern sich. Jetzt beschuldigt man den Genossen Wynkoop, ganz andere Abweichungen zu machen als nach links – wir werden zu prüfen haben, ob mit Recht oder Unrecht.'³² De Komintern-voorzitter kwam er later echter niet op terug, hoewel de gelegenheid zich ettelijke keren voordeed. Ook noemde hij de CPH niet in zijn rijtje van partijen die 'rechtse' vergissingen hadden begaan.³³

Wijnkoop ontsprong de dans evenwel niet helemaal. Zinovjevs Duitse secundant Fischer brak in haar in het vorige hoofdstuk reeds aangehaalde frontale aanval op Radek ook de staf over de Nederlandse partijvoorzitter. Niet uitgesloten is dat de oppositie binnen de CPN haar hiertoe had aangezet: vóór het begin van het congres had Sneevliet Fischer geschreven dat hij vreesde dat Wijnkoop zich in Moskou 'linkser' zou voordoen dan hij in werkelijkheid was, en dat hij de Duitse partijleider hierover graag wilde spreken.³⁴ Op het wereldcongres stelde Fischer Wijnkoops inmiddels wat belegen, van november 1922 daterende aanbod aan Troelstra aan de kaak om met de SDAP een arbeidersregering te vormen. Deze volkomen foutieve opvatting van de eenheidsfronttactiek à la Radek was volgens Fischer 'der Beginn der völligen Liquidation der Kommunistischen Partei'. Met deze opportunistische afwijkingen zou Wijnkoop zich in het 'rechtse' kamp hebben geplaatst.³⁵

Deze pogingen van de Duitse linksen om Wijnkoop te betrekken bij de val van Radek, sorteerden echter geen effect – wellicht omdat zijn opvattingen op een ander terrein wél met die van Zinovjev overeenkwamen. De Komintern-voorzitter bestempelde in zijn congresrede niet de Duitse of de Russische, maar nogal verrassend de Britse communistische partij tot de belangrijkste sectie van de Komintern. De revolutionaire vooruitzichten in Engeland waren uitstekend, zo meende Zinovjev. Hij ging hierbij af op de groei van de *National Minority Movement*, een linkse oppositionele beweging binnen het *Trades Union Congress* (TUC), de overkoepelende organisatie van de Britse vakbonden, en het feit dat TUC- én IVV-voorzitter Albert Purcell het IVV had verzocht het lidmaatschap van de Sovjet-Russische bonden nogmaals in overweging te nemen.³⁶

Het politieke belang dat Zinovjev aan Engeland hechtte, deed Wijnkoop deugd – met Van Ravesteyn schatte hij immers al jaren de revolutionaire potentie van dat land hoog. Op het Komintern-congres stelde Wijnkoop voor voorlopig minder aandacht aan Duitsland te schenken en meer aan de arbeidersbeweging in het Britse wereldrijk, de belangrijkste imperialistische macht. Met dat laatste oogste hij Zinovjevs bijval: 'Darin hatte Wynkoop durchaus recht, als er sagte, dass die Britische Arbeiterbewegung in diesem Sinne ausschlaggebend ist.'³⁷

Wijnkoop en de machtsstrijd in de RCP

Het is zeer de vraag of de eensluidende visie op Groot-Brittannië de enige factor is geweest waardoor Wijnkoop aan een door Zinovjev aangekondigd onderzoek naar 'rechtse' afwijkingen kon ontkomen. Belangrijker was wellicht het feit dat de Nederlandse partijleider er nooit enig blijk van had gegeven Zinovjevs en Stalins tegenstander Trotski te steunen, terwijl dat van Sneevliet niet kon worden gezegd. Wijnkoop was van de nu in de 'linkse' Komintern als 'rechts' gebrandmerkte Trotski niet gediend, zij het om een eveneens 'rechtse' reden: hij deelde immers de verwachtingen van de bolsjewistische oppositieleider ten aanzien van de Duitse revolutie geenszins.

Uit deze causaliteit wordt duidelijk dat de termen ‘rechts’, ‘links’ en ‘ultralinks’ in de Komintern van een aanduiding om iemand politiek te plaatsen steeds meer een middel werden om opvattingen van tegenstanders te incrimineren, zoals ook al in de inleiding is gesteld.³⁸ Ten tijde van de machtsstrijd in de RCP was ‘rechts’ het equivalent geworden van ‘trotskistisch’, een term die Zinovjev eind 1923 voor het eerst in de mond nam.³⁹ De Kadet schreef dat het voor Nederlandse communisten wel erg makkelijk werd ‘een brevet van linksheid’ te halen, enkel door de Russische partijoppositie te veroordelen. Inderdaad stond Wijnkoop in deze zin ‘links’: Trotski’s afwijkende standpunten onderschreef hij niet, zoals hieronder nog uitvoerig aan de orde zal komen. Bovendien had hij al in een eerder stadium zijn kaarten op Stalin gezet.⁴⁰ En mocht Wijnkoop überhaupt nog twijfels hebben gehad, dan zal hij daarvan tijdens het congres wel genezen zijn geraakt. De CPH-voorzitter had weliswaar geen zitting in de commissie waarin Stalin de Poolse sectie schoffeerde, maar wel in de belangrijke Russische en in de ‘politieke’ commissie. Van deze laatste commissie, waarin de secties de nieren werden geproefd, was Zinovjev voorzitter en Stalin gewoon lid. Ongetwijfeld zal op deze bijeenkomsten voor alle aanwezigen helder zijn geworden hoe de verhoudingen precies lagen.⁴¹

Hoe dit alles ook zij, feit is dat de Nederlandse delegatie op het wereldcongres zich achter de Komintern-voorzitter schaarde. ‘Wij waren het in de groote lijnen gewoonlijk volkomen eens met Sinowjew,’ verklaarde De Visser. Wijnkoop, die Zinovjev nooit had gemogen, schreef nu over hem in positieve bewoordingen aan Van Ravesteyn. Terug in Nederland hemelde hij Zinovjev in *de Tribune* op als ‘een der allermeest invloedrijke mannen’ in de Sovjet-Unie, die op het congres zijn ‘beslissende’ redevoeringen uitsprak ‘met steeds stijgende kennis van zaken ... en diep doordrongen van de Leninistische, d.i. de practisch-revolutionaire Marxistische geest’.⁴²

Derde Holländische Kommission

Over de uitkomsten van het congres was Wijnkoop tevreden. Aan zijn vrouw Joosje schreef hij: ‘Wel ben ik meer dan ooit van mening – ik hoop niet te optimistisch – dat we objectief buitengewoon sterk staan in de Comintern.’⁴³ Meteen na afloop van het congres zou de proef op de som worden genomen. De oppositie in de CPH had er diverse keren op aangedrongen dat Moskou zich weer zou buigen over de problemen in de Nederlandse sectie. Daarbij speelde mee dat Sneevliet en Bouwman vreesden dat De Kadet met zijn BKSP in het NAS voor veel problemen zou kunnen gaan zorgen. Een tegen de CPH-leiding gerichte uitspraak van Moskou moest de scheurmaker de wind uit de zeilen nemen.⁴⁴ Door tijdgebrek kwam het vijfde wereldcongres en de daaropvolgende Erweiterte Exekutive er niet aan toe. Het Sekretariat besloot toen inderhaast een speciale commissie in te stellen, met oude bekenden als Kolarov, de voorzitter van de vorige Holländische Kommission; en Kreibich en Woog, de beide Komintern-afgevaardigden naar het Rotterdamse par-

tijcongres. Voorzitter werd de Zwitser Humbert-Droz, met wie de CPH in de nabije toekomst nog eens te maken zou krijgen.⁴⁵ Ook de in Moskou aanwezige Hammer werd bij de werkzaamheden betrokken. Wijnkoop vond dat maar niets, want de RVI-vertegenwoordiger in Nederland rekende hij bepaald niet tot zijn medestanders.⁴⁶

Tevergeefs had Wijnkoop bij Zinovjev gepoogd de instelling van deze commissie te voorkomen. 'Und jetzt natürlich keine Kommission über die schon zwei Mal erledigte holländische Frage', zo liet hij de Kominternvoorzitter weten.⁴⁷ De Nederlandse partijvoorzitter moest bakzeil halen, maar zal daar achteraf gezien niet rouwig om zijn geweest. De besluiten van de commissie, die door het Präsidium werden overgenomen, kwamen in belangrijke mate in zijn kraam te pas. Moskou keurde het Rotterdamse compromis en de daarin vervatte vakbondstactiek goed en verlangde stopzetting van de door de NAS-leiders Sneevliet en Bouwman aangezwengelde discussie hierover. Kennelijk had Wijnkoop zich niet vergist in zijn taxatie dat de CPH er in de Komintern goed voor stond.

In de lijn van Wijnkoop eiste het Präsidium verder de opheffing van de BKSP en de terugkeer van de leden van de Bond naar de CPH. Deze harde aanpak sprak de oppositionele stroming in de partij niet aan. Tot ergernis van haar vertegenwoordiger Van Reesema in Moskou liet het Präsidium zich niet uit over de vele functies die Wijnkoop en Van Ravesteyn bekleedden; wel verlangde de Komintern-leiding dat de CPH werk zou maken van een herziening van de statuten. De enige concrete winst voor Wijnkoops tegenstanders betrof de aanwijzing van Moskou dat op de eerstvolgende partijraad in de plaats van de teruggetreden Sneevliet en Bouwman twee andere personen uit de hoek van de oppositie in het partijbestuur van de CPH zouden worden verkozen.⁴⁸

Juist dat laatste punt was voor Wijnkoop onverteerbaar, omdat hij inmiddels zeker wist dat Van Reesema een van de twee genomineerden was. Moskou trachtte Wijnkoop zover te krijgen dat hij de kandidatuur van zijn gezworen vijand zou aanvaarden. De partijvoorzitter was na de zittingen van de Holländische Kommission meteen naar Amsterdam vertrokken. Na zijn thuiskomst werd Wijnkoop per brief van de uitkomsten op de hoogte gesteld door Woog. 'Wie Sie ersehen entspricht die Resolution im allgemeinen dem Sinne unserer Unterredungen ... Es ist eine Tatsache, dass die Opposition in allen politischen Fragen eine Niederlage erlitten hat ... Gerade in der Gewerkschaftstaktik hat der V. Kongress die Stellungnahme der Opposition vollstaendig verurteilt.' Aan de flonkerende zege zat slechts één vuiltje: het opnemen van Van Reesema in het partijbestuur. Woog adviseerde Wijnkoop hiermee akkoord te gaan, ondanks de 'maagklachten' die het hem zou bezorgen, teneinde te voorkomen dat de oppositie zijn weigering politiek zou uitbuiten. Mocht Van Reesema dwars gaan liggen, 'so darf ich Sie versichern, dass wir vollkommen hinter Euch stehen werden, wenn ihr die ganze Bande herauschmeisst'.⁴⁹

Het Präsidium wendde zich in deze kwestie zelf ook direct tot Wijnkoop. De boodschap liet aan duidelijkheid niets te wensen over. ‘Unsere Auffassung ist, dass die Zentrale der K.P.H., unter Zurückstellung aller persönlichen Motive, sich mit dem Eintritt des Gen. Reesema einverstanden erklären soll.’⁵⁰ Vóór de bijeenkomst van de eerstkomende partijraad wenste het Präsidium te weten wat de CPH-leiding hierover had besloten. Ondanks deze druk wilde Wijnkoop echter van geen wijken weten, zo kreeg Woog te horen.⁵¹

Derde congres van de RVI

Op 8 juli 1924, de dag dat het Komintern-congres eindigde, begon het derde congres van de RVI. Zoals eerder opgemerkt, had het NAS het besluit over daadwerkelijke aansluiting bij de RVI voorlopig in de ijskast gezet. Het onderwerp was nog te beladen, ook na het opstappen van de fervente tegenstanders. Pas op het eerste reguliere congres in 1925 zou er weer naar gekeken worden. De RVI had het NAS destijds ook uitstel geadviseerd, maar begon in het voorjaar van 1924 wat ongeduldig te worden.⁵² Het NAS wilde echter geen gehoor geven aan het verzoek van Moskou zich eerder als lid aan te melden. Mede door de opstelling van de CPH-leiding zou de tijd hiervoor nog niet rijp zijn. Hammer stelde het Vollzugsbüro voor te proberen de sympathie voor de RVI in het NAS te vergroten door bijvoorbeeld stakingen financieel te steunen.⁵³ In diezelfde tijd kreeg het NAS inderdaad de helpende hand van Moskou toegestoken: via het Berlijnse bureau ontving het 250 dollar van de Sovjet-Russische vakbonden voor de steun aan textielarbeiders die in Twente al meer dan een halfjaar staakten. Later ontving het NAS van het IPK der Textielarbeiders nog eens 700 dollar.⁵⁴

Was het NAS nog niet toe aan een heropening van het debat over het RVI-lidmaatschap, het besloot wel op uitnodiging van de Zentralrat Dissel en Langkemper – geen van beiden CPH-lid – naar het congres in Moskou te sturen. Hoewel het NAS dus nog altijd niet bij de RVI was aangesloten, kregen zijn vertegenwoordigers van de mandaatcommissie één beslissende stem – net als op het oprichtingscongres in 1921. In haar verslag merkte de delegatie deze geste aan als een teken ‘dat de democratie in de R.V.I. vrijwel onbegrensd is’.⁵⁵

Met haar ene stem zou de NAS-afvaardiging in Moskou voor opschudding zorgen. *Pièce de résistance* van het congres was het punt van de eenheid der internationale vakbeweging. Binnen het IVV drong zoals reeds vermeld het TUC aan op het ‘Amsterdamse’ lidmaatschap van de Sovjet-Russische vakbeweging. Haar leider Tomski was hiervan een groot voorstander: hij dacht zichzelf en zijn achterban meer invloed toe binnen het IVV dan in de RVI. Lozovski daarentegen had zo zijn bedenkingen. De RVI-secretaris vreesde dat er van zijn organisatie weinig over zou blijven wanneer de Sovjet-Russische vakbonden zich bij het IVV zouden aansluiten: haar bestaansrecht zou daarmee eigenlijk verdwenen zijn. Als compromis kwam uit de bus dat Moskou zou streven naar het organisatorische samengaan van

RVI en IVV, waarvoor 'onder druk van de massa's' een internationale conferentie moest worden belegd. Nadrukkelijk werd gesteld dat voor de Sovjet-Russische vakbeweging, zijnde een onderdeel van de RVI, geen zelfstandige rol was weggelegd.⁵⁶

Het Komintern-congres aanvaardde deze nieuwe tactiek, alhoewel zij voor buitenstaanders strijdig leek met de 'linkse' nadruk op het eenheidsfront van onderop. Zoals echter al eerder is gebleken, kon de opstelling van Moskou ten aanzien van de sociaal-democratische partijen enerzijds en hun geestverwante vakbonden anderzijds sterk verschillen. Ook het RVI-congres ging met de plannen akkoord. Tomski probeerde tevergeefs zich de mogelijkheid te verschaffen zelf te onderhandelen met het IVV. De RVI wilde de 'volle samensmelting' met Amsterdam, officieel om zo beter het offensief van het kapitalisme tegen de arbeidersklasse te kunnen weerstaan.⁵⁷

Het streven naar het organisatorische samengaan van RVI en IVV klonk Wijnkoop als muziek in de oren. Deze doelstelling sloot aan bij de door Van Ravesteyn en hem uitgezette vakbondslijn, ook al omdat Lozovski tijdens het Komintern-congres verklaarde dat de communisten in het algemeen op nationaal niveau eveneens op vakbondseenheid moesten aansturen. De CPH-voorzitter telegrafeerde direct aan zijn vrouw om Fimmen te verzoeken meteen naar de Russische hoofdstad te komen.⁵⁸ Wijnkoop wilde graag zijn steentje bijdragen aan het welslagen van de nieuwe lijn, want als de RVI zou samengaan met het IVV, dan was in Nederland de scheiding tussen NAS en NVV moeilijker te rechtvaardigen.

Precies om deze reden ging de 'bruiloft van Amsterdam en Moskou' de NAS-delegatie veel te ver. Dissel gebruikte de royaal door de RVI geschonken stem dan ook om het voorstel de grond in te boren. Hij was bang dat de eenheidsfronttactiek 'van bovenaf' zou leiden tot de liquidatie van de RVI en haar IPK's, met alle gevolgen van dien voor de nationale revolutionaire vakbonden. Er moest niet alleen van bovenaf, maar vooral ook van onderop aan de eenheid worden gewerkt – door de 'revolutionering van het proletariaat'. Verder meende Dissel dat er van een voor het welslagen van het project noodzakelijke linkervleugel in het IVV nog maar weinig te merken was.⁵⁹

Behalve de NAS-afgevaardigde stemde slechts één andere gedelegeerde op het RVI-congres tegen de plannen: de Duitser Wilhelm Schumacher, die tegen de consignes van Moskou in voorstander was van zelfstandige communistische vakbonden. Deze organisaties waren in Duitsland ontstaan na de nederlaag in oktober 1923 uit protest tegen de passieve opstelling van het grote sociaal-democratische vakverbond. Zij konden op grote sympathie rekenen van het NAS. Schumacher was echter een eenling in de Duitse delegatie, die verder voor stemde. Zijn verzet kwam hem op royement door de KPD te staan.⁶⁰

De tegenstem van Dissel betekende niet dat het NAS uit de gunst raakte. Zo goed ging het nu ook weer niet met de RVI dat zij de Nederlandse vakcentrale kon missen. Lozovski sprak opnieuw de hoop uit dat het NAS snel tot aansluiting zou over-

gaan. Spoedig zou echter blijken dat de besluiten van het derde congres verwezenlijking van deze wens zeer hadden bemoeilijkt.

Holländische Kommission van de RVI

Niet alleen de Komintern, maar ook de RVI stelde in juli 1924 een speciale commissie in voor de 'Hollandse kwestie'. Aanleiding was het aanhoudende gerommel tussen de CPH en het NAS. Ook op het RVI-congres vlogen De Visser en de NAS-gedelegeerden elkaar in de haren.⁶¹ De Holländische Kommission moest onder leiding van voorzitter Hammer en secretaris Erich Redetzki een grondslag vinden voor een goede verstandhouding tussen beide organisaties. In totaal bestond de commissie uit tien leden, afkomstig uit enkele Europese landen, Indonesië en de Sovjet-Unie.⁶² Kennelijk zagen de meesten van hen niet de noodzaak in zich te bemoeien met een vakcentrale die formeel niet eens bij de RVI was aangesloten, want de opkomst liet zeer te wensen over.⁶³

De Nederlandse vertegenwoordigers Dissel, Langkemper, De Visser en Van Reesema verschenen wel elke keer trouw op de zittingen. Ze verdedigden er standvastig de stellingen die zij thuis al hadden betrokken. Na veel palaveren kwam men tot overeenstemming. Zowel het NAS als de CPH had water in de wijn moeten doen. Dissel had in de resolutie de schuld voor de onmin van de laatste jaren bij de partijleiding willen leggen; De Visser wenste op te nemen dat het NAS zich exclusief zou richten op de CPH (waardoor het gedwongen zou worden de BKSP links te laten liggen). Geen van beide voorstellen haalde het.⁶⁴

De resolutie van de Holländische Kommission, die door het RVI-congres unaniem zou worden aanvaard, stoelde op het Rotterdamse compromis en was van een verbluffende eenvoud. Concreet werd er niet méér voorgesteld dan de samenwerking tussen NAS, CPH en de revolutionaire oppositie in de reformistische bonden gestalte te geven door de vorming van gemeenschappelijke comités. Verder werd de vakbondstactiek van de RVI herhaald. Het 'revolutionaire oppositiewerk' had niet de splitsing maar de eenheid van de vakbeweging ten doel, hetgeen betekende dat de linkse elementen in het NVV dienden te blijven. Hiermee kon het NAS het doen: de CPH maar ook Hammer vond dat de vakcentrale voor zover deze zich in de NVV-achterban liet gelden, dit vooral deed om ziertjes te winnen.⁶⁵

Dat het overhevelen van linkse NVV-ers naar het NAS voor Moskou onaanvaardbaar was, werd nog eens expliciet herhaald in een vertrouwelijke brief waarmee het Präsidium van de Komintern Sneevliet, Bouwman en Brandsteder informeerde over de besluiten van de beide Hollandse commissies.⁶⁶ Het drietal had het NAS-beleid eerder gerechtvaardigd door erop te wijzen dat de revolutionaire oppositie in de sociaal-democratische vakbeweging weinig voorstelde. Uit cijfers die de vakverenigingscommissie had verzameld, bleek dat slechts een paar honderd leden van de CPH tot het NVV behoorden en dat dit contingent zich amper met fractiewerk bezighield.⁶⁷ In deze situatie achtten Sneevliet c.s. het logisch het NAS uit te

bouwen. Het Präsidium vond daarentegen dat er wél sprake was van een heuse linkse oppositie. Dit welles-nietes-spelletje was niet zonder betekenis. Het NAS poogde met zijn ontkenning van een linkervleugel in het NVV aan te tonen dat de tactiek van de vakbondseenheid een praktische grondslag ontbeerde. De Komintern-leiding probeerde het tegendeel: zij zag in de reformistische bonden volop signalen van een wassende oppositie die als stut voor de eenheid zou kunnen dienen – zowel nationaal als internationaal.

Het NAS contra de RVI

Evenals bij Wijnkoop haalde de brief van het Präsidium bij de communistische leiders in het NAS weinig uit. Niet alleen bleven zij geringschattend over de linkse oppositie, ook wezen zij de toenadering van de RVI tot het IVV af.⁶⁸ Dat laatste bleek duidelijk op de conferentie van het IPK der Transportarbeiders die begin augustus 1924 in Hamburg werd gehouden. Sneevliet en Bouwman waren als voorzitters van respectievelijk het NAS en de NFT aanwezig. Zij kantten zich fel tegen het Sovjet-Russische streven om de organisaties die van dit IPK deel uitmaakten, aansluiting te laten zoeken bij de ‘Amsterdamse’ Internationale Transportarbeiders Federatie (ITF), waarvan Fimmen secretaris was. Het was voor hen ondenkbaar dat de NFT van Bouwman zich bij de ITF zou melden, nog geen drie jaar nadat zij buiten deze organisatie was gezet.

Het tegenspel dat de Nederlanders boden leidde tot een felle reactie van de Russische secretaris van het IPK, Sjachnovski. Volgens hem negeerden zijn opposenten de besluiten van het derde RVI-congres. Sneevliet op zijn beurt waarschuwde ervoor ‘dat van de zijde der Russen niet te ver wordt gegaan met hun streven naar eenheid’. Naar zijn mening moest ‘het I.P.K. een werkelijke bedrijfsinternationale van de transportarbeiders worden en dient de zetel van het I.P.K. naar West-Europa te worden verplaatst’. Een verhuizing naar Amsterdam zou tot een betere en vluggere werkwijze leiden. Sneevliets voorstel haalde het niet, maar het zal zijn imago in Moskou geen goed hebben gedaan.⁶⁹

De afwijzende opstelling van de NAS-vertegenwoordigers in Moskou en Hamburg ten aanzien van het eenheidsstreven van de RVI kreeg in eigen kring veel bijval. Begin september schaarde het bestuur van het NAS zich unaniem achter de tegenstem van Dissel op het derde RVI-congres. Sneevliet verwees hierbij naar de specifieke Nederlandse omstandigheden. Het NAS had een eigen, dertigjarige traditie en bestond daarmee als revolutionaire vakbond veel langer dan welke andere bij de RVI aangesloten organisatie ook. De abrupte en geforceerde afkondiging van het nieuwe geloofsartikel van de internationale organisatorische vakbondeenheid hield daarmee in het geheel geen rekening; het aanvaarden van deze tactiek zou tot grote verwarring en vrijwel zeker tot een scheuring in het NAS leiden. Het bestuur deed hieraan niet mee: ‘Wir werden aber nicht wie die revolutionären Salonhelden immerfort schreien “nach den Massen” und inzwischen die Massen verlieren.’⁷⁰

Steunde het NAS-bestuur het verzet van Dissel en Langkemper tegen de eenheidsresolutie volledig, anders lag dat met het fiat dat zij hadden gegeven aan de 'Hollandse resolutie' van de RVI. Voornaamste grief was wel dat daarin met geen woord werd gerept over de noodzakelijk geachte uitbouw van het NAS. De bestuursleden zetten ook vraagtekens bij de voorgeschreven samenwerking met de CPH. Het NAS-bestuur (inclusief de communisten Sneevliet, Bouwman en Brandsteder) sprak eenstemmig uit dat eenheid in de Nederlandse vakbeweging op revolutionaire grondslag pas in het vizier zou komen bij een groot en sterk NAS. Nodig was 'het zonder eenige reserve versterken en uitbouwen van het N.A.S. in alle bedrijven en het nalaten van alles wat die versterking en dien uitbouw kan belemmeren'. Pas als de CPH dit alles 'royaal' erkende, kon er samen met deze partij worden gewerkt aan het 'revolutioneren' van de massa's en het oppositiewerk in de reformistische vakbonden (waarmee het NAS voor het eerst de 'cellenbouw' aanvaardde). Zolang dat niet het geval was, ondersteunde het NAS die oppositie wel op eigen houtje. Sneevliet voegde daar later nog aan toe niet te garanderen dat het NAS die oppositionele linkse elementen te allen tijde in het NVV zou laten.⁷¹

Zowel de algemene als de bijzondere richtlijnen van de RVI werden zo door het NAS afgewezen. Het motief hiervoor vormde de vrees dat zijn zelfstandigheid onder deze directieven zwaar te lijden zou hebben. Op de keper beschouwd was de door Moskou gecreëerde situatie voor het NAS dramatisch: de vakcentrale had in 1923 een zware aderlating ondergaan vanwege de kwestie van aansluiting bij de RVI, en nu ging diezelfde RVI een tactiek volgen die tot haar eigen einde en bij implicatie tot de ondergang van het NAS kon leiden! Geen wonder dat een zeer grote meerderheid van de bij het NAS aangesloten federaties de onafhankelijke, op het eigenbelang van het NAS gerichte opstelling van het bestuur onderschreef, zelfs de meer op de RVI georiënteerde organisaties. Zo meende de NFT bij monde van haar leider Bouwman 'dass wir nicht alle Beschlüsse und Konsequenzen von Moskau (Profintern) annehmen können'.⁷²

In feite hadden Sneevliet, Bouwman en Brandsteder, de communistische leiders van het NAS, met deze stellingname het Rotterdamse compromis aan de kant geschoven. Voor Van Reesema, die als vertegenwoordiger van de oppositie uit Moskou was teruggekeerd, kwam dit als een volslagen verrassing. Tijdens zijn afwezigheid van enkele maanden waren zijn vroegere medestanders lijnrecht tegenover Moskou komen te staan. Als bestuurslid van een NAS-federatie was Van Reesema present op een overleg van het bestuur van de vakcentrale. Luidkeels hekelde hij deze inbreuk op de internationale discipline. 'Dieser Beschluss wird N.A.S. schnell oder allmählig nicht nur in Gegensatz zu der R.G.I. sondern auch zur Russischen Revolution bringen. Mann wird landen bei Gorter und Lansink'.⁷³ Wat betreft de laatstgenoemde zat Van Reesema er niet ver naast, zoals nog zal blijken.

De NAS-leiding was echter niet uit op een breuk met Moskou. In de door Van Reesema gewraakte resolutie verklaarde het NAS zijn sympathie met de RVI en zei

het gaarne een kandidaat-vertegenwoordiger naar het Vollzugsbüro af te vaardigen. Sommigen in het NAS-bestuur wilden van zo'n voorpost eigenlijk ook niet meer weten, maar Sneevliet en Bouwman vonden het van het grootste belang voeling te houden met de RVI-leiding. Bovendien verplichtte het in principe tot niets: het NAS was nog niet bij de RVI aangesloten en de vertegenwoordiger had slechts een adviserende stem. Ook waren er geen kosten aan verbonden: Moskou nam de reis en het verblijf voor zijn rekening.⁷⁴

Hammer was ook geen voorstander van een NAS-vertegenwoordiger. Hij wees het Vollzugsbüro erop dat de anarcho-syndicalistische elementen in het NAS gereserveerd stonden tegenover de RVI; 'vielleicht wollen sie eine syndikalistische Zelle in der RGI bauen'. Ook de CPH-leiding raadde het de RVI af. Moskou besliste echter anders: eind 1924 zou de Amsterdamse bouwvakker Johan van Wijngaarden met een Sovjet-vrachtschip naar Leningrad en vandaar naar de hoofdstad van de Sovjet-Unie reizen om zitting te nemen in het Vollzugsbüro van de RVI.⁷⁵

Moskou wordt ingelicht

De verwickelingen in het NAS leidden tot een tweede, zij het kleine, breuk in de oppositie. Van Reesema verliet het kamp van Sneevliet c.s. en wierp zich op tot informant van Moskou. In een stroom brieven lichtte hij Woog, Geschke en Redetzki over zijn vroegere medestanders in, die deze informatie weer doorgaven aan het Präsidium en het Vollzugsbüro. 'Tiefer Pessimismus über Moskau, über den Verrat der deutschen Linken (!), über die Rechtsentwicklung von Kommintern (!) und dabei ein Rückfall in die alten syndikalistischen Vorurteile: Unabhängigkeit der Gewerkschaftsbewegung, Zellenbildung zur Zersplitterung der modernen Verbände, uneingeschränkter Ausbau des NAS in allen Industriezweigen,' luidde de vernietigende kenschets die Van Reesema van het NAS maakte na het Komintern- en RVI-congres.⁷⁶ Hij wees Sneevliet, Bouwman en Brandsteder als de hoofdschuldigen aan. Zij zouden uit zijn op een breuk met de RVI teneinde zo de handen vrij te krijgen om het NAS tot het centrum van een nieuwe internationale te maken. Het drietal zou daartoe contacten onderhouden met Schumacher en andere Duitse dissidente vakbondslieden. Suggestief voegde Van Reesema hieraan toe: 'Das Wort "Vierte Internationale" ist schon in kleinerem Kreise gefallen.'⁷⁷ Hij riep de Komintern op hard in te grijpen en dit niet over te laten aan Wijnkoop, die sowieso al zou profiteren van deze situatie. 'Was jetzt geschieht wird die Position unserer Rechten, von Wynkoop-Ravesteyn ausserordentlich verstärken.'⁷⁸

Van Hammer ontving Moskou gelijklopende, zij het minder tendentieuze rapporten. Nadat het Präsidium eind juli had voorgesteld dat er weer een vertegenwoordiger naar Nederland moest worden gestuurd, dook de Duitser – die gedurende het RVI-congres in Moskou verbleef – weer in Nederland op. Hij gaf zich uit als Josef Wagner, maar raakte in de partij bekend als 'Genosse Johann'.⁷⁹ Hij woonde de bijeenkomsten van de partijtop en de vakverenigingscommissie bij en gaf daar zijn

oordeel over allerlei zaken. Gedurende zijn eerdere verblijf had Hammer overgeheld naar de tegenstanders van Wijnkoop. Niet voor niets werd hij in het kamp van de partijleiding als handlanger van de oppositie beschouwd. Vanwege zijn machtige positie als afgevaardigde van Moskou kreeg hij hier de bijnaam ‘koning Johan’.⁸⁰ Na de uitspraak van het NAS tegen de RVI keerde Hammer zich echter in scherpe bewoordingen tegen Sneevliet en Bouwman. Zij zouden grove disciplinebreuk hebben gepleegd en de samenwerking met de CPH torpederen door het oppositiewerk in het NVV alleen aan het NAS ten goede te laten komen.⁸¹ Hammer werkte mee aan een harde resolutie van het partijbestuur, waarin van Moskou werd gevraagd de handelwijze van Sneevliet, Bouwman en Brandsteder ten strengste te bestraffen – zo niet met een royement, dan in ieder geval toch met een scherpe berisping. Een passage waarin Hammer de CPH opriep zich niet NAS- vijandig uit te laten, werd niet door het partijbestuur geaccepteerd.⁸²

Juist dit laatste was echter de lijn van Moskou. De RVI wilde voor alles een breuk met het NAS voorkomen, zoals ook de detachering van Van Wijngaarden illustreert. Daarvoor was men bereid de NAS-leiders in hoge mate te ontzien, en veel van hun dwalingen toe te schrijven aan de opstelling van de partijleiding. Ook het feit dat Sneevliet, Bouwman en Brandsteder het lidmaatschap van de vakverenigingscommissie van de CPH opgaven omdat ze dit niet langer verenigbaar achtten met hun NAS-posten, leverde geen boze reactie op uit Moskou – terwijl er hierdoor eigenlijk niets meer over was van het compromis van Rotterdam.⁸³ Binnen een half jaar was dit zwaar bevochten akkoord, waarvoor in de vorm van de BKSP een prijs was betaald, geheel op de klippen gelopen.

Tweespalt in de BKSP

De groep-De Kadet mocht zich dan hebben afgesplitst van de CPH, breken met Moskou wilde zij niet. In juni verzochten voorzitter De Kadet en Roland Holst om aansluiting van de BKSP als sympathiserende organisatie bij de Komintern.⁸⁴ Het Präsidium bleef echter bij zijn eerder ingenomen standpunt en verlangde de ontbinding van de BKSP en de ‘onvoorwaardelijke toetreding’ van zijn leden tot de CPH. De Komintern-leiding wendde zich nog speciaal tot Roland Holst en sprak er verbazing over uit ‘dass eine so erfahrene Revolutionärin ... es nicht einmal für notwendig erachtete, die Verhandlungen und Beschlüsse des V. Weltkongresses abzuwarten, bevor sie sich zu einem Schritt entschloss, der sie, wenn sie auf ihn beharrt, unausbleiblich immer weiter von der Kommunistischen Internationale entfernen muss’.⁸⁵

Naar aanleiding van de besluiten van het vijfde Komintern-congres waren er inmiddels in de BKSP tegenstellingen aan het licht getreden tussen de beide kopstukken Roland Holst en De Kadet. Deze laatste was zeer gedesillustreerd geraakt. Volgens hem maakte de Komintern ‘achter een scherm van linksche frazen ... een geweldige ruk naar rechts’. Dit zou tot uiting komen in het opgeven van de Duitse

revolutie en in het streven naar organisatorische eenheid tussen RVI en IVV. Deze doelstelling stond haaks op de tactiek van het eenheidsfront van onderop, aldus De Kadt. Hij wees in het BKSP-blad Zinovjev aan als de grote aanstichter van dit reformisme. ‘De Executieve van Sinovjef, de vijand is van iedere linksche beweging ... Met Lenin, maar niet met Sinovjef, zij onze leuze.’⁸⁶

De bron van alle kwaad lag volgens De Kadt in de dominante positie van de RCP in de Komintern. De bolsjewieken zouden een ‘onbepaalde heerschappij’ in de communistische wereldorganisatie voeren. Zij hadden vooral oog voor de belangen van de Sovjet-Unie, en die dicteerden toenadering tot het kapitalisme teneinde kredieten los te krijgen voor de interne economische ontwikkeling. ‘Wij zijn natuurlijk niet tegen Sovjet-Rusland, maar wij zijn allereerst vóór de wereldrevolutie en de belangen van de wereldrevolutie eischen, dat het zwaartepunt van de Internationale moet liggen bij de partijen, die hun revolutie nog moeten maken,’ meende De Kadt. Met zijn verzet tegen de centralisatie en russificatie van de Komintern naderde hij de links-communistische posities van Gorter en Pannekoek; in 1921 had de laatste in vrijwel identieke bewoordingen dezelfde kritiek geuit. Volgens De Kadt gleed de Komintern onder leiding van de RCP af naar een ‘Links-Sociaal-Democratische Internationale’.⁸⁷ De verwachting van Woog dat De Kadt na zijn vertrek uit de CPN spoedig op de Komintern zou gaan afgeven, werd zo snel bewaarheid. Van Moskou nam De Kadt ondanks alles nog niet voorgoed afscheid: begin mei 1925 repte hij van een ‘onverbrekelijke geestverwantschap’ met de Komintern.⁸⁸

Roland Holst was weinig gelukkig met De Kadts negatieve houding. Evenals tijdens haar conflict met Gorter en Pannekoek betoogde zij dat het vanzelf sprak dat zolang de Sovjet-Unie alleen stond, dit land het zwaartepunt in de Komintern vormde en dat dit in overeenstemming was met de belangen van het wereldproletariaat. Wel had zij ook haar bedenkingen bij het wereldcongres, dat zij in de haar typerende bewoordingen ‘in waarachtigheid, in geestelijke onverschrokkenheid’ achtergebleven vond bij de congressen onder Lenin en Trotski. Ondanks alle tekortkomingen bleef Roland Holst in de grond van de zaak positief oordelen over de Komintern: ‘Buiten haar is niets – niets als utopisme, sektarisme, machteloosheid, gelijkhebberij en waan.’ Waar De Kadt zich in zijn artikelen op de vlakte hield over een mogelijke terugkeer, liet Roland Holst geen twijfel bestaan over wat zij uiteindelijk als de enige oplossing zag: ‘Terug tot de Komm. Intern., kameraden – terug tot de Komm. Intern. tot elken prijs.’⁸⁹

Over deze tweespalt werd Moskou uitvoerig geïnformeerd door Hammer en Van Reesema. Deze laatste schreef begin september dat Roland Holst op haar schreden wilde terugkeren en zich met een groot deel van de BKSP bij de CPN zou voegen.⁹⁰ Dit optimisme bleek geenszins gerechtvaardigd. Op een landelijke bijeenkomst van de BKSP stapte Roland Holst over een aantal geschilpunten met De Kadt heen; zij liet zich zelfs samen met hem verkiezen tot redacteur van het partijorgaan. Kennelijk was zij tevreden met de uitspraak van de vergadering dat de partij terug

wilde naar de Komintern, ter versterking van de linkervleugel. Dat deze wederkeer naar Moskou niet via de CPH verliep, stond voor iedereen als een paal boven water: de BKSP was dan ook niet van plan zich te ontbinden. De Bond wenste verder de strijd aan te binden tegen de reformistische afwijkingen van de Komintern, zoals de ‘overschatting van de formele discipline’.⁹¹

De BKSP schaarde zich tevens geheel achter het NAS. De Bond wilde zich inzetten voor de versterking van deze revolutionaire vakorganisatie en gezamenlijk werken aan de vorming van een linkse oppositie in het NVV. Mochten deze radicale elementen de reformistische vakbeweging willen verlaten, dan moest hun – geheel tegen de richtlijnen van Moskou in – geen strobreed in de weg worden gelegd. Vanzelfsprekend verwierp de BKSP ook het streven van de RVI om tot eenheid met het IVV te komen, ongetwijfeld tot vreugde van het NAS.

Zo werd het voor de Komintern duidelijk dat van de BKSP niets te verwachten viel. Op allerlei punten betrof de partij van De Kadt posities die regelrecht indruisten tegen de lijn van Moskou, waarbij Zinovjev het ook persoonlijk moest ontgelden. Bovendien nam De Kadt het op voor Zinovjevs tegenstrever Trotski, voor wie hij – evenals Roland Holst overigens – al langer sympathie voelde.⁹² Hoewel hij het niet op alle punten met de dissidente Sovjet-leider eens was, besprak De Kadt instemmend zijn brochure *Cours nouveau*, die was ingeleid door Souvarine. Hij vond deze zo belangrijk dat hij in de herfst van 1924 de voornaamste delen in *de Kommunist* publiceerde. Dat hij hiermee zelf zijn politieke doodsvonnis tekende, zal hem ongetwijfeld niet zijn ontgaan. ‘Souvarine is geroyeerd, omdat hij evenmin als Trotsky er iets voor voelde de lof der stompzinnigheid te zingen’, aldus De Kadt. Hijzelf had daar evenmin trek in.⁹³

Roland Holst

Na de ommezwaai van Roland Holst schreef Van Reesema de dichteres geheel af voor de Komintern. ‘Frau Roland Holst ist also für die Bewegung erledigt, wie seinerzeit Gorter und Pannekoek,’ liet hij Geschke weten.⁹⁴ Hammer zag nog wél mogelijkheden Roland Holst voor Moskou te behouden en een wig te drijven tussen haar en De Kadt. Dat zou van het grootste belang zijn, ook al omdat Roland Holst de geldschietster van *de Kommunist* was. ‘Wenn wenigstens die R.H. in die K.P.H. zurueckgekehrt waere, so waere das fuer den B.K.S.P. ein toedlicher Schlag gewesen.’⁹⁵

Hammer maakte een juiste taxatie van Roland Holst, getuige de uitvoerige brief die zij in die tijd aan het Sekretariat van de Komintern schreef. Hierin vroeg zij om begrip voor haar overgang naar de BKSP. De belangrijkste reden was de mislukte hervorming van de CPH. Zolang de leiding van de partij in handen bleef van Wijnkoop en Van Ravesteyn, was er geen enkele verbetering te verwachten. De BKSP was voor haar het enige alternatief; dat de Komintern de Bond niet als sympathiserende groep had erkend, was voor haar erg pijnlijk geweest. ‘Nicht leichten Herzens stelle ich mich, wenn auch nur formal, ausserhalb der Reihen der Komintern ...’. Ze

hulde krokedillentranen, want tegen Sneevliet had ze eerder gezegd het niet zo erg te vinden even buiten de Derde Internationale te staan. Roland Holst drong erop aan dat Moskou de ВКСП niet meteen zou verketteren, want 'wir betrachten uns als in *Wesentlichen* zur K.I. gehoerig'.⁹⁶

Wijnkoop tevreden; Moskou niet

Nadat Wijnkoop uit Moskou weer in Amsterdam was aangekomen, had hij longontsteking gekregen. Oververmoeidheid zal zeker een rol hebben gespeeld: op het Komintern-congres was hij meermalen als dagvoorzitter opgetreden en had hij zeer lange dagen gemaakt.⁹⁷ Vanaf zijn ziekbed in de nazomer van 1924 moet de CPH-leider evenwel de situatie met tevredenheid hebben aangezien. Tegen de verwachting van de oppositie in was hij op het congres niet veroordeeld maar eerder gerehabiliteerd, getuige Zinovjevs steun voor zijn standpunt ten aanzien van Engeland en zijn verkiezing in het congrespresidium en later in het ЕККИ. Dit kwam zijn prestige in de CPH zeker ten goede. Tegelijkertijd maakten zijn opponenten zichzelf in de ogen van Moskou onmogelijk. De Kadt, wiens ВКСП zich volgens de Komintern terstond diende op te heffen, had in zijn partijorgaan alle remmen losgegooid en trok op ongehoorde wijze van leer tegen de Derde Internationale. Roland Holst was het hiermee weliswaar niet eens, maar wenste vooralsnog de ВКСП niet te verlaten: de kans was niet denkbeeldig dat zij met De Kadt ten onder zou gaan. Ook de vakbondskwestie, de eeuwige twistappel in de partij, leek zich met het eenheidsstreven van Moskou vanzelf op te lossen: wanneer het NAS zou bedanken voor de RVI, kwam het NVV immers automatisch in het volle licht van de communistische schijnwerpers te staan. Bovendien zou zo'n breuk vrijwel zeker het vertrek uit de partij betekenen van een van Wijnkoops meest geduchte tegenstanders: Sneevliet.

Het lijkt al met al niet onwaarschijnlijk dat Wijnkoop gedacht zal hebben op rozen te zitten. 'Er fühlt sich einfach wieder auf dem Pferde', zo vernam Woog uit Nederland.⁹⁸ Wat Wijnkoop niet zal hebben verwacht, was dat in Moskou het ongenoegen over de CPH en haar voorzitter was toegenomen. Of dit ook het geval was bij Zinovjev – die in die tijd overigens vaak afwezig was bij de zittingen van het Präsidium waar de CPH op de agenda stond – valt door gebrek aan informatie niet vast te stellen. Woog, in het Präsidium verantwoordelijk voor de CPH, was in ieder geval wél negatiever geworden. In de eerste plaats werd Wijnkoop vanwege zijn vermeende provocerende optreden medeverantwoordelijk gesteld voor de negatieve opstelling van het NAS tegenover de RVI na de Moskouse congressen. Ten tweede viel men over de 'passiviteit' van de partij. Als gevolg van Wijnkoops ziekte en de vakantie van andere partijleiders had de CPH-top anderhalve maand lang vrijwel niets van zich laten horen over de problemen tussen het NAS en de RVI. Dezelfde non-activiteit zou ook zijn gebleken bij het propageren van de besluiten van het Komintern-congres en het in gang zetten van de bolsjewisatie van de partijorganisatie.

Deze kritiek was onderdeel van een groter gevoel van onvrede dat in Moskou

leefde ten aanzien van de staat van het Nederlandse communisme. De aanwijzingen van de leiding van de Komintern en de RVI in de zomer van 1924 hadden weinig effect gesorteerd. Zowel partijvoorzitter Wijnkoop als NAS-leider Sneevliet had de dringende raad die het Präsidium hun in confidentiële brieven had gegeven, in de wind geslagen.⁹⁹ De BKSP liet zich evenmin iets aan de opvattingen van Moskou gelegen liggen. De internationaal vermaarde Roland Holst ging ook haar eigen gang, ondanks het persoonlijke appèl op haar. De communistische beweging in Nederland leek in duigen te liggen; zij trok zich in ieder geval niet bijzonder veel aan van de consignes uit het Oosten.

De Komintern komt in actie

Tegen deze achtergrond boog het Präsidium zich eind september onder voorzitterschap van Manoeïlski, die de afwezige Zinovjev verving, weer over de problemen in de Nederlandse sectie. Hoewel er van de zitting geen notulen zijn gemaakt, kan uit de genomen besluiten worden afgeleid dat men de toestand hoog opnam. Woog moest een kort rapport over de stand van zaken opstellen voor de leden van de Komintern-top. Het Sekretariat kreeg opdracht de CPH-leiding te telegraferen dat zij in de vakbondskwestie zeer voorzichtig moest zijn. Het Präsidium liet zich dus evenmin als de RVI verleiden tot een harde aanpak van de dissidente Sneevliet en Bouwman, omdat het zich realiseerde dat het daardoor tot een breuk met het NAS kon komen. Mogelijk omdat men meende dat Hammer de problemen niet goed aankon, werd besloten een tweede vertegenwoordiger naar Nederland te sturen.¹⁰⁰

Het Präsidium stelde een brief op waarin de CPH-leiding te verstaan kreeg dat zij na het Rotterdamse congres de NAS-leden van zich had afgestoten in plaats van te pogen deze voor zich te winnen. Ook had het partijbestuur nog niets aan de verlangde ledenwerving en de bolsjewisering van de partij gedaan, noch de nieuwe statuten officieel aanvaard. Het excuus dat Wijnkoop ziek was werd bij voorbaat afgewezen: de Komintern-leiding meende 'dass es für die Partei ein höchst ungesunder Zustand bedeutet, wenn bei Abwesenheit des Gen. Wyncoop die gesamte Initiative ins Stocken gerät'.¹⁰¹

Deze afkeurende brief werd echter niet verzonden omdat er juist een telegram van Wijnkoop was binnengekomen waarin deze een uitvoerig rapport beloofde.¹⁰² Dat nam evenwel niet weg dat in Moskou het geduld op raakte. Voorstander van ingrijpen was Woog. Een klein halfjaar na het Rotterdamse congres keerde hij zich geheel af van Wijnkoop. 'Persönlich muss ich Dir jedoch offen gestehen, dass ich der Auffassung bin, dass es Zeit ist gegen die Methode W.[ijnkoop]'s einzuschreiten,' liet hij Manuel weten.¹⁰³ Wijnkoop zou aansporingen van het ЕККИ geheel negeren en het NAS van zich afstoten. Vooral dat laatste rekende Moskou de CPH-leiding zwaar aan. Aan Hammer schreef Woog: 'Wie du siehst, wird man ziemlich energisch gegen die Zentrale vorgehen müssen, wenn diese nicht endlich anfängt, ihre N.A.S. feindliche Haltung zu ändern. Es ist doch wirklich ein Skandal, dass man mit kei-

nem einzigen Wort versucht hat, die Schwierigkeiten mit der ehemaligen Opposition zu überwinden.¹⁰⁴ Het was volgens Woog dan ook bepaald niet de bedoeling te streven naar het royement van Sneevliet en Bouwman, zoals Hammer en de partijleiding op dat moment aan Moskou voorstelden.

Dat er met Wijnkoop op vakbondsterrein geen land te bezeilen viel, werd Woog helemaal duidelijk toen hij het aangekondigde rapport van de Nederlandse partijvoorzitter ontving. Hierin las hij dat de CPH 'op tactische wijze' een aantal communistische leden uit het NAS naar het NVV wilde overbrengen. Nu het NAS tegen Moskous lijn in radicale leden uit het NVV naar zijn eigen verband overhevelde, dacht Wijnkoop kennelijk een vrijbrief te hebben het omgekeerde te doen. Deze gedragslijn stond echter haaks op het standpunt van de Komintern. De CPH moest enerzijds de linkervleugel in het NVV versterken en anderzijds de ongeorganiseerde arbeiders aanmoedigen zich bij het 'revolutionaire' NAS aan te sluiten. 'Ich bin der Auffassung, mann muss Propaganda machen für NAS. Das ist notwendig. Sonst wird NAS sagen – es sagt es schon jetzt –, der Feind, das sei die CPH', aldus Woog aan Van Lakerveld.¹⁰⁵

Manuel vertrouwensman van Woog

In het verre Moskou had Woog iemand in de CPH nodig die het voortouw kon nemen bij zijn poging Wijnkoop te laten inbinden. Zijn oog viel daarbij op Manuel, de secretaris van de vakverenigingscommissie. Richard Manuel (1889–1945), schuilnaam Van Riel, werkte bij een bank en was als zodanig niet het prototype van een communist. Tijdens de Eerste Wereldoorlog had hij in Boedapest een bankfiliaal geleid. Zoals reeds is vermeld, deed het verhaal de ronde dat hij een prominente rol had gespeeld tijdens de Hongaarse Sovjet-republiek van Kun, maar daarvan is in de archieven weinig terug te vinden. Volgens De Kadet zou Manuel de kas van zijn bankkantoor in handen van de Hongaarse communisten hebben gespeeld.¹⁰⁶ Zeker is wel dat hij Kun en Jenö Varga persoonlijk kende; in brieven aan Woog vroeg hij hem zijn groeten over te brengen aan deze vooraanstaande Hongaarse revolutionairen.¹⁰⁷

Na de ondergang van de Radenrepubliek vluchtte Manuel uit Hongarije. Vermeld is al dat hij in februari 1920 aanwezig was op de conferentie van het Amsterdams Bureau. Begin 1923 wees Wijnkoop hem aan als secretaris van de vakverenigingscommissie. In het conflict in de CPH stond hij stevast achter de partijvoorzitter. In het vorige hoofdstuk is reeds aangegeven dat Manuel zich na het congres in Rotterdam van Wijnkoop begon los te maken – niet alleen achter de schermen, maar ook in het openbaar. In *de Communistische Gids* plaatste hij kanttekeningen bij het 'persoonlijke karakter' van de partijleiding – dat wil zeggen de dominerende positie van Wijnkoop in de partij. Ook meende hij dat de CPH alles moest doen om de steun van de NAS-leden te winnen.¹⁰⁸ Dat laatste betekende overigens niet dat Manuel nu op één lijn stond met Sneevliet. Evenals Hammer had ook hij zich gecommitteerd aan de scherpe aanval op de communistische NAS-leiders.¹⁰⁹

Door de tussenpositie die Manuel tussen Wijnkoop en Sneevliet had ingenomen, begon hij in de zomer van 1924 in Moskou in positieve zin op te vallen. Woog beschouwde hem als een steunpunt voor zijn politiek. Manuel bracht de in Moskou verblijvende Zwitser op de hoogte van wat er zich in de Nederlandse sectie afspeelde. Woog informeerde op zijn beurt zijn vertrouwensman over wat er in de Holländische Kommission en in het Präsidium over de Nederlandse sectie was besloten.¹¹⁰ Hammer moest van hem nauw met Manuel optrekken.

Dat Manuel zich uit het Wijnkoop-kamp losmaakte en nauwe contacten onderhield met Woog, alias Stirner, was medestanders van de partijleider niet ontgaan. Van het Reve schreef in juni aan de in Moskou verblijvende Wijnkoop: 'Die slappeling van een Manuel met zijn breedspakige ijdelheid is gewoon als was in de handen der heeren [der oppositie, gv] ... En dat correspondeert maar met Moskou, dat licht Stirner in.' Ook Ceton bespeurde onraad: 'Wat de zaak Manuel-Stirner betreft, heb ik den indruk dat 't 'm meer zit in Manuel's briefjes dan die van Stirner. M. schijnt bedenkelijk over te hellen naar de kant des heeren Sneevliet.'¹¹¹

Vanzelfsprekend zinden Manuels correspondentie en die van oppositionelen als Sneevliet met de Komintern Wijnkoop niets. Hij deed tijdens zijn verblijf in Moskou bij Zinovjev een poging het alleenrecht op de internationale contacten weer naar zich toe te trekken. 'Die Verbindung zwischen Moskau und Berlin einerseits und Holland andererseits in allen Parteiangelegenheiten (auch in Gewerkschafts- und anderen Fragen, soweit sie die Partei direkt oder indirekt betreffen) wird nur durch die Zentrale der K.P.H. vermittelt,' zo stelde hij de Komintern-voorzitter voor. Wijnkoop verkreeg dit prerogatief echter niet.¹¹²

De ommezwaai van Van Lakerveld

Dat Woog een dubbelrol speelde, had Wijnkoop aanvankelijk niet in de gaten. Ten tijde van het vijfde wereldcongres was hij zeer tevreden over de medewerking van de Zwitser. 'Stirner blijft uitstekend,' liet hij aan Joosje weten.¹¹³ Achter Wijnkoops rug stond Woog echter niet alleen in nauwe verbinding met Manuel, maar ook met CJB-voorzitter Van Lakerveld. De twee kenden elkaar uit de КДІ. Kennelijk had Van Lakerveld tijdens hun weerzien in Rotterdam bij Woog een balletje opgegooid over een mogelijke betrekking in het centrale Komintern-apparaat. Na zijn terugkeer in Moskou liet Woog weten dat hij een baan voor zijn vriend had in de door hemzelf geleide Informations-Abteilung. Voor Van Lakervelds vrouw was er werk bij het Komintern-archief. Woog waarschuwde het echtpaar echter voor de moeilijke arbeids- en leefomstandigheden in 'Mekka', zoals Moskou onder de niet-Russische communisten soms wel werd aangeduid. 'Die Verbindungen mit den auswaertigen Parteien sind schwer und langwierig, die technischen Arbeitseinrichtungen der Komintern primitiv, sodass es vieles gibt was ganz dazu angetan ist einem die Stimmung zu verderben.'¹¹⁴

De bedoeling was dat Van Lakerveld en zijn vrouw beiden naar het vijfde

wereldcongres werden afgevaardigd, waarna zij vervolgens in Moskou zouden blijven. Wijnkoop verzette zich echter tegen het definitieve vertrek van een van zijn toeverlaten, die hem in de partij en in de CJB door dik en dun steunde. Van Lakerveld reisde daarop zonder zijn vrouw af.¹¹⁵ Tijdens het wereldcongres veranderde Wijnkoop van mening. Nadat hij in het ЕККИ gekozen was, probeerde hij Van Lakerveld tot zijn plaatsvervanger te benoemen. Kennelijk leek het de СРН-voorzitter nu wel handig om een vertrouweling dicht bij het vuur te hebben. Het Sekretariat wees dit verzoek echter van de hand.¹¹⁶

Voor Van Lakerveld, die voor een hongerloontje voor de partij werkte en op zwart zaad zat, was dit alles een bittere teleurstelling. Hij klaagde zijn nood bij Woog: 'Es wäre besser gewesen – ich kenne nun langsam an meine Leute – nicht zu viel nach Wijnkoop zu hören in dieser Geschichte; hatte er seine Versprechung gehalten, dann wäre ich schon längst in Moskau.'¹¹⁷ Zijn tegenspoed weet Van Lakerveld geheel aan Wijnkoop, hetgeen hem meer ontvankelijk lijkt te hebben gemaakt voor Woogs kritiek op de partijvoorzitter. Nadat deze laatste hem ook nog eens kleinerde door zijn politieke inzichten 'onrijp' te noemen, was voor Van Lakerveld de maat vol. Hij schreef aan Woog dat Wijnkoop, ondersteund door zijn trouwe vazal, de 'ezel' Brommert, op de alleenheerschappij uit zou zijn. 'Ich kann das nicht länger ohne weiteres ansehen, weil ich darin ein Gefahr erblicke für die Partei.' Moskou moest Wijnkoop maar eens flink tot de orde roepen, zo dacht Van Lakerveld. Zijn groeiende antipathie tegen Wijnkoop betekende overigens niet dat Van Lakerveld zijn afkeer van de tegenstanders van de partijleider overwon: voor het optreden van Sneevliet c.s. had hij geen goed woord over. Hij had de NAS-leider eerder in Moskou meegemaakt en daar een bijzonder grote hekel aan hem gekregen.¹¹⁸ Voor Wijnkoop was het overlopen van Van Lakerveld een gevoelig verlies, omdat hij hierdoor de controle over de CJB verloor.

Heinz Neumann

In de herfst van 1924 werden zo in de СРН de contouren zichtbaar van een tussengroepering van voormalige Wijnkoop-aanhangers die teleurgesteld waren geraakt in hun politieke leermeester, maar niet in het kamp van zijn gezworen tegenstanders belandden. Manuel wendde zich om politieke redenen af van Wijnkoop; bij Van Lakerveld speelden ook persoonlijke motieven mee. Anderen zouden zich bij dit duo aansluiten. De vorming van deze middengroep, die de 'groep-Manuel' zou gaan heten, werd door Woog en Hammer bevorderd. Zij raakte in een stroomversnelling nadat het Präsidium een nieuwe gezant naar Nederland had gestuurd.

Op 20 oktober arriveerde de jonge Duitser Heinz Neumann (1902–1937) in Amsterdam. Wijnkoop, Van Ravesteyn en Ceton, die alledrie tegen de vijftig liepen, zullen hun ogen niet hebben kunnen geloven: met zijn 23 jaar was Neumann nota bene nog jonger dan Woog. Zelfs de jongste hoofdrolspeler in het Nederlandse partijconflict, De Kadet, was vijf jaar ouder dan Neumann. Ondanks zijn jeugdige leef-

tijd maakte de intelligente Duitser een bliksemcarrière in de Komintern: zo nam hij na het vijfde wereldcongres in de zomer van 1924 zitting in het *Büro des Sekretariats*, waarvan ook grootheden als Pjatnitski, Kuusinen, Kun en Humbert-Droz deel uitmaakten. Neumann stond bekend als Stalins 'favoriet'. In de jaren dertig viel hij echter uit de gunst en verdween hij in de stalinistische terreur.¹¹⁹

Neumann, die zich in Nederland 'Moritz' (Maurits) noemde, moest namens de Komintern de langverwachte partijraad van de CPH bijwonen. Deze bijeenkomst diende zoals vermeld onder meer de nieuwe oppositievertegenwoordigers voor het partijbestuur aan te wijzen. Neumann had zich nog niet eerder met de Nederlandse sectie bezig gehouden, maar zou de komende tijd Woog als eerste verantwoordelijke in Moskou aflossen. Zijn belangrijkste instructie bij zijn bezoek luidde naast het bevorderen van de bolsjewisatie van de CPH, het voorkómen van een NAS-vijandige politiek van de partijleiding.¹²⁰ Ten tijde van Neumanns aankomst was de spanning tussen CPH en NAS weer behoorlijk opgelopen. In de kolommen van *de Arbeid* en *de Tribune* hakten beide partijen flink op elkaar in. Na een venijnige bijdrage van De Visser was voor Sneevliet, Bouwman en Brandsteder de maat vol. Zij besloten de contacten met de partijleiding voorlopig te verbreken.¹²¹

Neumann sprak uitgebreid met Hammer, Wijnkoop, Sneevliet, Bouwman en anderen. Binnen een week stuurde hij een uitgebreid rapport naar het ЕККИ. In veel scherpere bewoordingen dan Hammer analyseerde hij de situatie in de partij. Zijn betoog leek als twee druppels water op de aanklachten die de oppositie de afgelopen jaren naar Moskou had gezonden. Neumann liet van het leidende driemanschap en zijn adjunct Brommert geen spaan heel. Volgens de Duitser 'übt Wynkop und die enge Gruppe seiner alten Freunde unter dem Deckmantel der "Disziplin" eine geradezu monarchische Diktatur über die Partei aus. Er vereinigt *alle* wichtigen Funktionen der Leitung in seiner Person'. Wijnkoop zou de achterban isoleren van de Komintern door de besluiten van het wereldcongres systematisch dood te zwijgen, en geen weerwerk bieden tegen stemmen in het NAS en de ВКСП dat de Komintern 'naar rechts' zou zijn opgeschoven. Verder signaleerde Neumann tal van 'opportunistische afwijkingen' en 'organisatorische zwakheden'. De deplorabele toestand van de Nederlandse sectie weet hij aan de sektarische en passieve instelling van de partijleiders, die een diepgewortelde afkeer zouden hebben van de omvorming van de CPH tot een echte massapartij. Hun provocerende optreden tegenover het NAS vormde hiervan het meest sprekende bewijs.

Over Sneevliet en Bouwman oordeelde Neumann milder, maar ook zij kregen er van langs vanwege hun vijandige opstelling tegenover de CPH. Het duo hield vast aan het vertrek van Wijnkoop en Van Ravesteyn uit de partijleiding en de Tweede-Kamerfractie. Het was de Komintern-gezant echter gebleken dat de beide vakbondsleiders niet uit waren op een breuk met Moskou; integendeel, zij zouden alles doen voor de aansluiting van het NAS bij de RVI. Ook zouden zij eigenlijk geen principiële bezwaren koesteren tegen de internationale eenheidstactiek van de RVI:

de afwijzende uitspraak van het NAS moest worden gezien als een concessie aan de syndicalistische stroming in de vakcentrale. Tot groot ongenoegen van Neumann hield het tweetal wel vast aan het overhalen van leden uit het NVV naar het NAS. 'In der Praxis treiben sie nach wie vor in diesem Punkt Schumacher-Politik', zo meende hij, 'in dieser Frage müssen wir den Kampf rücksichtslos aufnehmen.'¹²²

De middengroep-Manuel

Neumanns analyse van de CPH ging uit van twee diametraal tegenover elkaar staande groeperingen, die beide op hun eigen wijze niet onvoorwaardelijk loyaal aan Moskou waren. De partijleiding zei trouw te zijn aan de Komintern maar ging ondertussen vooral haar eigen gang; de communistische NAS-leiders hadden zich formeel op enkele essentiële punten van de RVI gedistantieerd, maar verklaarden te zullen aankoersen op aansluiting bij Moskou. Beide groepen stonden elkaar naar het leven: de partijleiding wilde Sneevliet en Bouwman het liefst onmiddellijk uit de partij zetten. Dit tweetal eiste op zijn beurt het vertrek van de hele partijtop; Wijnkoop en Van Ravesteyn mochten zich in geen geval kandideren voor de Tweede-Kamerverkiezingen van juli 1925.¹²³ Hoewel Neumanns voorkeur naar Sneevliet c.s. uitging, was het hem duidelijk dat een keuze van Moskou voor een van de twee groeperingen ongetwijfeld tot een scheuring in de partij zou leiden (met alle gevolgen voor het NAS). Zo zou het grote schisma, dat op het Rotterdamse partijcongres was voorkomen door De Kadet op te offeren, alsnog een feit worden.

De uitweg die Neumann uit deze patstelling zag, ging in de richting waarin Woog reeds had gewerkt. 'Das Schwerpunkt unseres taktischen Eingreifens', zo stelde Neumann de Komintern-leiding voor, 'liegt in der Schaffung einer linken, bolschewistischen Gruppierung in der Partei, die unter Vermeidung aller Fehler der alten Opposition, die Alleinherrschaft der Wynkop-Gruppe zunächst zurückdrängen, später liquidieren müsste.'¹²⁴ Deze Moskougetrouwe middengroepering bevond zich dus tussen de Wijnkoop- en Sneevliet-vleugel, en was bedoeld om de partij zoveel mogelijk bijeen te houden. Zij moest de strijd met de partijleiding aanbinden en het vertrouwen van het NAS en de BKSP winnen. De kern ervan was afkomstig uit de vakverenigingscommissie. Ingefluisterd door Woog en Hammer verwachtte Neumann veel van secretaris Manuel. Goede tweede was de magazijnbediende Leen Seegers (1891–1970), voorzitter van de afdeling Amsterdam.¹²⁵ De aannemer Huigbertus van der Glas (1886–1976), lid van de gemeenteraad van Hilversum, was ook door Neumann uitverkoren. Hij had op het partijcongres in april zowel de partijleiding als de oppositie gekritiseerd. Tot de middengroep behoorden ook enkele partijleden die niet tot de vakverenigingscommissie hoorden, zoals Piet Bergsma (1882–1946), lid van het 'Indische Bureau' van de CPH dat zich onder meer bezig hield met de verbinding met Indonesië, functionaris van de Fabrieksarbeidersfederatie van het NAS en een goede vriend van Sneevliet;¹²⁶ en Van Lakerveld, 'der bisher zwar eng mit Wynkop ging, sich jetzt aber sichtlich umzustellen beginnt',

aldus Neumann.¹²⁷ De Komintern-gezant had Sneevliet en Bouwman bereid gevonden met deze formatie ‘wenigstens in der grossen Linie zusammenzuarbeiten’. Dat het niet van harte ging was niet vreemd gezien het belaste verleden: zowel Manuel als Van Lakerveld hadden in het verleden gepleit voor de opheffing van de kleine NAS-bonden. Bovendien hadden zij beiden ook grote moeite met Sneevliet, zoals reeds vermeld.¹²⁸

De middengroep manifesteerde zich voor het eerst op de partijraad van begin november. Zij steunde onvoorwaardelijk een resolutie uit de koker van Neumann, waarin de partij werd opgedragen voor de vakbondseenheid te strijden en het NAS te vriend te houden. Het NAS, dat nadrukkelijk een ‘revolutionaire vakcentrale’ werd genoemd, kreeg kritiek te verduren vanwege zijn verwerping van het eenheidsbesluit van de RVI. Toch was deze uitspraak veel milder dan de eerdere scherpe stellingname van het partijbestuur, waaraan Hammer had meegewerkt. Ook was er geen sprake van een hardhandig optreden tegen Sneevliet en Bouwman, zoals het partijbestuur had gewild. ‘Ausschluss von Sneevliet und Genossen bedeutet Bruch mit dem NAS’, zo oordeelde Neumann. Wijnkoop legde zich bij deze nederlaag neer en stemde voor de resolutie. Ceton kon dit niet over zijn hart verkrijgen: hij was de enige op de partijraad die de vakbondsresolutie afwees.¹²⁹ Neumann zou hem later in Moskou afschilderen als een persoon ‘der zum rechtsten Flügel der Partei gehört’.¹³⁰

‘Sabotage’ van Wijnkoop

Het naar voren treden van de groep-Manuel was voor Wijnkoop een onaangename verrassing – des te meer omdat het duidelijk was dat deze middengroep de zegen had van Moskou. In overleg met Neumann werden op de partijraad de al enige tijd vacante ‘oppositionele’ zetels in het partijbestuur opgevuld. In plaats van de teruggetreden Sneevliet en Bouwman maakten Manuel en Seegers hun opwachting in dit college, waarin verder Van der Glas al enige tijd zitting had. Bergsma, eveneens lid van de groep-Manuel, werd ‘kandidaat-lid’. Deze functie was in de nieuwe, door de partijraad eindelijk aanvaarde statuten in navolging van de RCP ingesteld ‘tot het vormen van leidende functionarissen’. De Komintern-leiding flatteerde later deze benoemingen.¹³¹

Na deze verkiezing poogde Wijnkoop de invloed van de groep-Manuel op de partijleiding met een kunstgreep te verkleinen. Volgens de nieuwe statuten moest het partijbestuur uit zijn midden een politiek- en een organisatiebureau kiezen. Zonder de leden van de groep-Manuel in het partijbestuur er in te kennen, werden deze organen zodanig ingedeeld dat zij in beide organen in de minderheid waren. Zo domineerde het driemanschap het vijf leden tellende politiek bureau, waarvan Wijnkoop zich ook nog zelf tot voorzitter had uitgeroepen en Ceton als secretaris had aangewezen. Bovendien bleek er een dagelijks bestuur te zijn ingesteld bestaande uit Wijnkoop, Ceton en Brommert, terwijl de nieuwe statuten zo’n gre-

mium niet kennen. De positie van de oude machthebbers bleef zo dus gehandhaafd.¹³²

Hammer en Manuel kwamen meteen tegen deze indeling in het geweer. Na lang soebatten gaf Wijnkoop toe. Er werden nog enkele leden van de middengroep aan het politiek bureau toegevoegd, waarmee de groep in dit orgaan zelfs de meerderheid verkreeg. Wijnkoop en de zijnen behielden echter de meerderheid in het partijbestuur, en konden zo besluiten van het politiek bureau tegenhouden. Hammer lichtte direct Neumann in: ‘auch das mit dem “D.B.” könnte W.[ijnkoop] von Moskau unter die Nase geschoben werden in dem Sinne, dass die ЕК[К]I wünscht, das es zu verschwinden hat’.¹³³ Hammer werd op zijn wenken bediend. Neumann kaartte in Moskou de zaak meteen aan en noemde de machtsusurpatie van Wijnkoop ‘sabotage’. Pjatsnitski in eigen persoon tikte de СРН-voorzitter vervolgens op de vingers: in een open brief aan de Nederlandse sectie noemde de Komintern-secretaris het bestaan van een dagelijks bestuur naast het politiek bureau ‘onder geene omstandigheden toelaatbaar’. De partijleiding moest nu terugkrabbelen: ergens verscholen in *de Tribune* deelde zij mee: ‘Een afzonderlijk D.B. bestaat niet meer.’¹³⁴

Van Reesema naar Moskou

Het was de oorspronkelijk bedoeling van het Präsidium geweest dat ook Van Reesema in het partijbestuur zou worden opgenomen, zoals hierboven reeds is vermeld. Woog wilde zo Wijnkoop op de proef stellen. Het lukte Hammer echter niet de partijleiding zover te krijgen.¹³⁵ Neumann liet het plan vallen en stelde de Kominternleiding voor Van Reesema naar Moskou te laten gaan, omdat deze ‘hier gar nichts nuetzt, weil er bei allen Richtungen vollkommen unten durch ist’: ook bij de middengroep lag hij dus niet goed.¹³⁶

Van Reesema had al een tijdje gehengeld naar een baan in Moskou. Na zijn terugkeer van het vijfde wereldcongres solliciteerde hij ettelijke keren bij Woog en Geschke. Volgens Van Reesema werd zijn positie in Nederland er niet beter op nadat bekend was geworden dat hij de RVI had ingelicht over de ontwikkelingen in het NAS. Bovendien was hij door zijn geld heen. Op initiatief van Neumann besloot het Sekretariat Van Reesema in Moskou te benoemen tot secretaris van het *Aktionskomitee* van de Komintern en RVI, dat aan het einde van 1923 was insteld.¹³⁷

In de partijbestuursvergadering die over de ‘vrijgave’ van Van Reesema moest beslissen, deelde de juist uit Moskou teruggekeerde Indonesische communist Semaoen mee dat Wijnkoops tegenstander in de Sovjet-hoofdstad dankzij Neumann een belangrijke post wachtte ‘und besonders die Fragen der kleinen Länder entscheidend vorbereitet’. Wijnkoop was ontdaan: ongetwijfeld vreesde hij het ergste voor de toekomst. Door zijn toedoen werd er een briefje naar zowel het ЕКК[К]I als de RCP gestuurd waarin Van Reesema ‘politisch nicht zuverlässig’ werd genoemd. Zijn waarschuwingen haalden echter niets uit. Van Reesema reisde in december 1924 naar Moskou en werd een paar maanden later zelfs lid van de RCP.¹³⁸ In de Sovjet-

hoofdstad betrok hij een kamer in hotel Lux. Hij was daar nog maar net aangekomen, of hij werd aan de volgende Holländische Kommission toegevoegd.

De middengroep-Manuel in internationaal perspectief

De derde poging van de oppositie om Moskou Wijnkoop en Van Ravesteyn te laten aanpakken, was weer op niets uitgelopen. Het moet voor haar een bittere ervaring geweest zijn. De situatie leek gunstiger dan ooit, nu de Komintern-top zich radicaler opstelde en niet terugdeinsde voor drastische ingrepen in de leiding van de secties. De Poolse partijleiding kon daarover meepraten, en wat later ook de Zweedse partijaanvoerder Höglund. Deze ‘Zimmerwalder’ behoorde tot de coryfeeën van de Komintern, maar was geen slaafse navolger van Moskou. Zo protesteerde hij openlijk tegen het royement van de Noorse leider Tranmael en gaf hij zelfs (tijdelijk) zijn lidmaatschap van het ЕККИ eraan. Dat Höglund zich ook niet tegen Trotski wilde uitspreken, deed hem wellicht de das om. Moskou riep hem in de zomer van 1924 keer op keer tot de orde, maar hij wilde niet buigen. Gesteund door de Komintern zette een Moskou-getrouwe oppositie de ‘rechtse’ Höglund vervolgens uit de partij. Een minderheid van de leden volgde hem.¹³⁹

Dat Wijnkoop zo’n lot niet beschoren was, had zeker ook te maken met het feit dat hij anders dan Höglund een meerderheid in de СРН achter zich had staan en bovendien het gezag van Moskou niet (meer) tartte. De Nederlandse partijleider betuigde openlijk zijn steun aan Zinovjev. Dit was echter niet voldoende om de ontevredenheid in de Komintern-top weg te nemen over de wijze waarop hij de Nederlandse sectie leidde en zich tegenover het NAS opstelde. Het voorstel van Neumann steun te verlenen aan de vorming van een ‘linkse’, Moskou-getrouwe middengroep onder leiding van Manuel om de strijd met Wijnkoop aan te gaan, lijkt de zegen te hebben gekregen van de Komintern-top. Het rapport waarin deze suggestie vervat was, werd althans begin november door het Sekretariat, in het bijzijn van onder meer de kopstukken Kuusinen en Pjatnitski, goedgekeurd.¹⁴⁰ Dit betekende echter niet dat zij hiermee ook Wijnkoops politieke doodvonnis hadden getekend.

De keuze voor de middenweg tussen de door Wijnkoop aangevoerde meerderheid en de ‘linkse’ oppositie onder leiding van Sneevliet paste in de strategie die de Komintern in andere partijen zou gaan toepassen. Vele Europese secties kenden een linker- en een rechtervleugel, die vaak lijnrecht tegenover elkaar stonden. Volgens de Britse historicus Carr was deze verdeeldheid inherent aan de positie van de communistische partij. Om uit te groeien tot een massapartij zoals Moskou gebod, was zij genoodzaakt zich te richten op het sociaal-democratische domein. Deze ‘rechtse’ oriëntatie riep niet zelden een ‘linkse’ (of ‘ultralinkse’) oppositie in het leven. In deze situatie, aldus Carr, was het voor de Komintern-leiding van belang ‘to create and keep in being a nucleus of the moderate Left from which the party leadership could be drawn ... It was essential that the leaders of the respective parties should be, not men irrevocably committed to a policy, whether of the Left or of

the Right, but men on whose unquestioning loyalty the central authorities of Comintern could count.¹⁴¹ De vorming van zo'n volgzaam middengroep had tevens tot doel een scheuring in de gepolariseerde partijen te vermijden. In dat verband streefde de Komintern er ook naar in de leiding van een verdeelde partij de verschillende stromingen vertegenwoordigd te laten zijn – zolang zij tenminste alle de autoriteit van de Komintern erkenden.